

Tom 29/2019, ss. 97–107
ISSN 1644-888X
e-ISSN 2449-7975
DOI: 10.19251/ne/2019.29(6)
www.ne.pwsplock.pl

Ольга Макушок

Уманський національний університет садівництва

Олена Рибчак

Уманський національний університет садівництва

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

**AGRICULTURAL SERVICE COOPERATION AS STRATEGIC
DIRECTION IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF RURAL AREAS**

Анотація

У статті визначено важливість обслуговуючої кооперації у забезпеченні соціально-економічного розвитку сільських територій. Виявлено основні проблеми та напрями розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Обґрунтовано необхідність становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні як механізму розвитку сільських територій.

Summary

The article determines the importance of serving cooperation in ensuring the social and economic development of rural areas. The main problems and directions of development of agricultural servicing cooperatives are revealed. The necessity of formation of agricultural servicing cooperation in Ukraine as a mechanism of development of rural territories is substantiated.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільська територія, розвиток села, соціально-економічний розвиток села.

Keywords: cooperation, agricultural cooperation, agricultural service cooperation, agricultural service cooperative, rural area, rural development, socio-economic development of rural areas.

ВСТУП

Одним із пріоритетних напрямів державної політики аграрної політики є становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як інструмента економічного зростання сільських територій та економіки в умовах децентралізації. Це обумовлено тим, що об'єднання значної кількості незалежних приватних товаровиробників-власників, які мають спільні економічні інтереси у здійсненні ринкової діяльності визначено одним зі стратегічних векторів державної аграрної політики, інструментом економічного зростання аграрного сектора, становлення сільського розвитку та економічного самозахисту господарюючих суб'єктів в умовах динамічного бізнес-середовища. Тому, активізація розвитку обслуговуючої кооперації малих та дрібнотоварних сільськогосподарських формувань сприятиме соціально-економічному розвитку сільських територій.

Актуальність проблем територіального економічного розвитку активізувала відповідні дослідження в цьому напрямку, основним завданням яких є обґрунтування засад сталого розвитку сільських територій з урахуванням забезпечення належного рівня якості життя сільських жителів, підвищення статусу та ролі сільської громади. Вивчення наукових літературних джерел щодо цієї проблеми оказало існування значних розбіжностей у визначенні пріоритетних напрямів розвитку сільськогосподарської галузі, зокрема створення і діяльності кооперативних формувань та ефективного їх використання суб'єктами господарювання в аграрній серії. Тому питання ролі, визначення специфіки створення та використання кооперативних формувань для розвитку сільських територій вимагає подальших поглиблених досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематика всебічного дослідження кооперативних організацій не тільки з метою використання досвіду та кращих традицій кооперативно-

го руху, а також широкої популяризації та розповсюдження кооперативних знань висвітлена у роботах: [Рудік, Бондарчук, Гриценко, 2013; Величко, 2013; Зіновчук, 2014; Крутько, 2014; Фінашина, 2011] та ін. Теоретичні та методологічні положення управління сталим розвитком регіонів та сільських територій висвітлено у працях: [Орлатий, Лупенко, Могильний, 2006; Павлов 2006; Саблук, 2005] та інших. Однак окремі аспекти, що стосуються ролі та значення кооперативних формувань у розвитку сільських територій в Україні, висвітлені ще недостатньо.

Відродження кооперативного руху в Україні визначено одним зі стратегічних векторів державної аграрної політики, інструментом економічного зростання аграрного сектора, становлення сільського розвитку та захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів за умов турбулентності бізнес-середовища. Стратегічне передбачення обмеженості інвестиційної активності та привабливості, а також можливостей аграрної сфери, сільськогосподарські кооперативи, як соціальні організації з економічним змістом, є локомотивом розвитку сільських територій та економіки [Тарасович, 2017, с. 239].

Метою даного дослідження є обґрунтування місця та ролі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та її впливу на розвиток сільських територій України. Виявлення основних проблем та напрямків розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Ефективне сільськогосподарське виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення країни високоякісними продуктами харчування в достатній кількості та різного асортименту. Нинішня аграрна структура, при якій збільшується концентрація земель агрохолдингів, які спеціалізуються на вирощуванні високорентабельних та монокультур переважно зернової та олійної груп, а виробництвом трудомісткої плодоовочевої та м'ясо-молочної продукції займаються дрібні особисті селянські господарства та фермери, є незбалансованою. Сільськогосподарська концентрація в такому вигляді не передбачає соціальний розвиток села, створення нових робочих місць, зниження цін на продукти харчування. Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні дозволить використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва і виробленої ним продукції [www1].

Одним із результатів ринкового реформування аграрного сектору є становлення і розвиток різних форм господарювання, зокрема малого підприємництва, яке виконує важливу роль в сільському розвитку. До цієї категорії господарств належать малі фермерські господарства та особисті селянські господарства, які виробляють найбільшу частку сільськогосподарської продукції серед усіх сільськогосподарських підприємств. Досліджено, що з 32,1 тис. фермерських господарств 97,5% – це малі фермерські господарства, які обробляють 55,5% ріллі та виробляють 52,2% валової продукції сільського господарства усіх фермерських господарств. Крім того, в країні функціонує ще 4,3 млн. особистих селянських господарств, які обробляють 6,5 млн. га землі та виробляють біля 50% валової продукції сільського господарства [Prylipko, 2016]. Тому, вирішення проблем подальшого ефективного товароруку їх продукції до кінцевого споживача вбачається у їх об'єднанні в сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Аналіз динаміки кількості діючих господарюючих суб'єктів за основними групами сільськогосподарських товаровиробників (табл. 1) показав нестабільність у їх показниках протягом досліджуваного періоду. Це пов'язано насамперед з реакцією підприємств на зміни економічних умов їх розвитку. Так, кількість сільськогосподарських підприємств у 2017 р. порівняно з 2013 р. зменшилася на 4%, але відносно 2014 р. – збільшилися на 11%.

Таблиця 1. Динаміка загальної кількості господарств за основними групами сільськогосподарських товаровиробників в Україні за період 2013-2017 р.р.

Категорія господарств	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Сільськогосподарські підприємства	53125	51911	47697	45898	50991
Фермерські господарства	39632	39563	33682	44409	45035
Особисті селянські господарства, тис.	4138	4136	4108	4075	4032
Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи	1017	1022	1026	1097	1073

Джерело: складено авторами на основі даних [www1, www2]

Домінуючою за кількістю суб'єктів формою господарювання в аграрному секторі економіки України є фермерські господарства. Їх кількість щорічно збільшується, зокрема у 2017 р. порівняно з 2013 р. – на 13,6%. Спостерігається також збільшення кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів протягом досліджуваного періоду на 5,5%. Проте, кількість особистих селянських господарств постійно зменшується. Це пов'язано з трансформацією господарств населення або певної їх сукупності у фермерське господарство, фермерського господарства чи їх сукупності – у сільськогосподарське підприємство та інші комбінації.

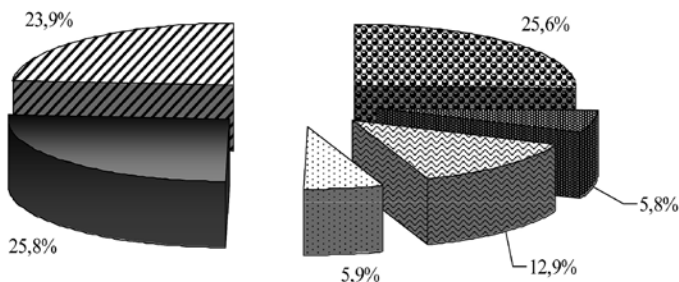
Позитивна статистика 2017 року свідчить, що аграрна галузь в Україні почала потрохи відроджуватися. Оскільки останні кілька років вона лише занепадала, а кількість аграрних підприємств скорочувалася. Вважаємо, що перспективним буде дієвий механізм трансформації сільськогосподарських товаровиробників із однієї форми господарювання у більш прогресивну та інтегровану. Це дасть змогу у перспективі суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора економіки.

Розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є одним із пріоритетів аграрної політики та інструментом досягнення економічного зростання в аграрному секторі, становлення сільського розвитку та зміцнення дрібних товаровиробників, їх конкурентоспроможності на продовольчому ринку, більш надійний захист від впливу монополізованих структур в агробізнесі. Тому, важливо оцінити місце, роль і тенденції розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у структурній трансформації аграрного сектора України, як одного із пріоритетних напрямів сільського сталого розвитку.

Дослідженнями встановлено, що станом на 1.01.2017 р. в Україні зареєстровано 1097 СОКів, з яких 589 одиниць або 53,7% є діючими. Їх кількість за напрямками та видами діяльності зображено на рис. 1-2.

Проте, незважаючи на ряд існуючих проблем, інформація Міністерства аграрної політики та продовольства України, на перший погляд, дає підстави для твердження про позитивну динаміку розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК).

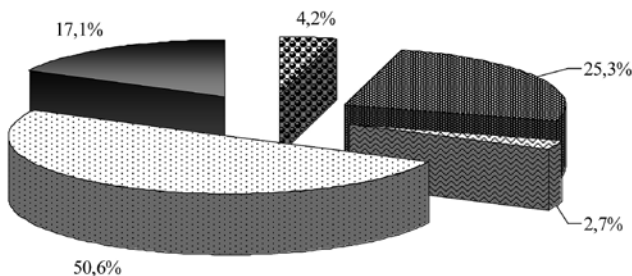
■ Молочарські ■ М'ясні ■ Плодоовочеві □ Зернові ■ З обробітку землі та збирання врожаю ■ Інші

Рис. 1. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за напрямками діяльності у 2017 р. (на початок року), %

Джерело: побудовано авторами за даними [www 3]

■ Переробні ■ Заготівельно-збутові ■ Постачальницькі □ Багатофункціональні ■ Інші

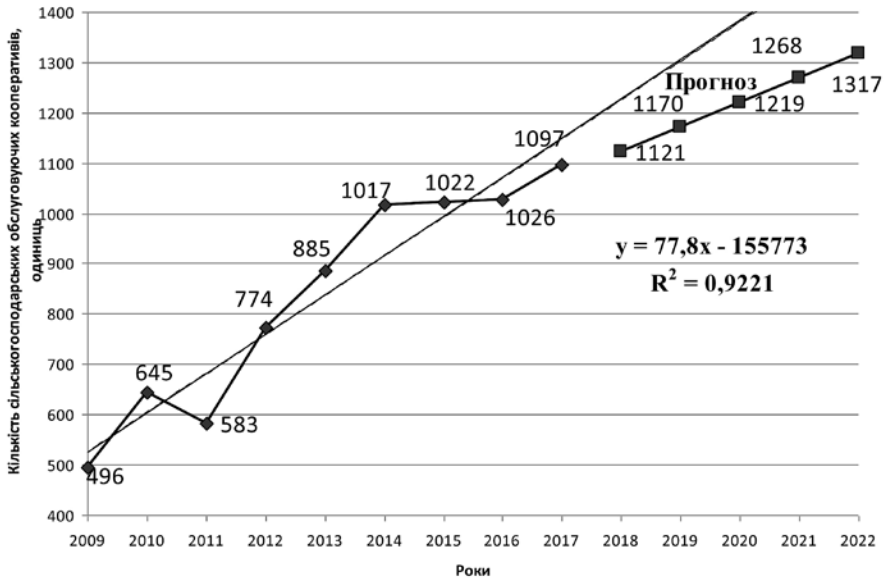

Рис. 2. Структура сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за видами діяльності у 2017 р. (на початок року), %

Джерело: побудовано авторами за даними [www 3]

Найбільшу питому вагу у структурі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають багатофункціональні кооперативи 50,6% (298) та СОКи з обробітку землі та збирання врожаю – 25,8 % (152) і молочарські – 25,6 (151). Це насамперед пов'язано з невизначеністю більшості дрібних товаровиробників з напрямками їх діяльності через відсутність оптимальної кількості господарських суб'єктів, необхідних для створення кооперативів одного профілю Але, роль СОКів на аграрному ринку є вкрай незначною. Станом на 01.01.2017 року кількість членів СОКів складала 24,8 тис. осіб – лише 0,2% сільського населення України. Завдяки розвитку коопе-

ративів на сільських територіях створено 1636 постійних робочих місць, які утримують 21758 голів ВРХ, з яких: 16953 голови корів та 4188 – голів свиней, реалізовано 48,7 тис. тонн молока, 2,8 тис. тонн зерна, 0,2 тис. тонн м'яса, 3,2 тис. тонн плодоовочевої продукції, сплачено податків та зборів на суму 13981,6 тис гривень [www 4].

Рис. 3. Динаміка та прогноз кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні до 2022 р. (на початок року)

Джерело: розраховано авторами за даними [www 3]

Протягом 2009-2016 р.р. кількість сільськогосподарських обслуговуючих в Україні зросла майже вдвічі (рис. 3). Проте, із загальної кількості зареєстрованих СОК реально здійснюють господарську діяльність, тобто «діючих», лише половина. Більшість з них, створена за підтримки діючих в Україні програмам міжнародної технічної допомоги. На рис. 3 зображено прогноз кількості СОКів в Україні на початок 2022 р. Нами встановлено, що за умови саморозвитку обслуговуючих кооперативів при існуючій ситуації, на початок 2022 р. їх кількість зросте до 1317 одиниць.

Незважаючи на те, що прогнозний розрахунок оптимістичний, результати проведених досліджень вказують на наявність певних проблем як у сфері розробки та реалізації державної політики підтримки і стимулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, так

і у сфері формування та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Так, починаючи з 2013 р., в державному бюджеті не передбачаються цільові кошти на підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як це було, скажімо, у 2011–2012 рр. для придбання сільськогосподарської техніки, обладнання та устаткування вітчизняного виробництва. Фінансовою підтримкою декларувалося відшкодування 90% вартості техніки, обладнання та устаткування вітчизняного виробництва (без урахування сум ПДВ) за умови, що кооператив компенсує лише 10%. Кошти спрямовувалися на конкурсних засадах кооперативам, членами яких є винятково особисті селянські, фермерські господарства та фізичні особи – сільськогосподарські товаровиробники. У державному бюджеті України на 2018 р. передбачено спрямувати на підтримку аграріїв 7,3 млрд. грн, зокрема на фінансову підтримку розвитку фермерських господарств та сільської кооперації – 1 млрд. гривень [www 3].

Державна підтримка розвитку кооперації та сільських територій в Україні останнім часом активізувалася, що підтверджується прийняттям ряду важливих програмних документів у вказаному напрямі. Зокрема, Концепція розвитку сільських територій до 2025 р. передбачає створення організаційних, правових та фінансових передумов для сільського розвитку шляхом диверсифікації видів діяльності на сільських територіях (зокрема, економічних та неекономічних), зростання доходів сільських жителів від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, підвищення соціальних стандартів і покращення умов життєдіяльності, охорони навколишнього природного середовища [www 5]. Шляхи розв'язання проблем аграріїв Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки вбачає у державній підтримці фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації, врегулюванні механізмів набуття земельних ділянок у власність, удосконаленні системи оподаткування фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів з метою стимулювання їх розвитку та створення нових фермерських господарств, сімейних фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів [www 6]. Але не дивлячись на те, що Концепція передбачає щорічну підтримку із державного бюджету, фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації, в обсязі 1 млрд. грн. не дає підстав стверджувати, що це суттєво покращить стан справ на селі.

Позитивним напрямком підтримки обслуговуючої кооперації в Україні за рахунок грантових програм і проектів міжнародної технічної допо-

моги. Зокрема, завдяки проекту ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» фінансує 14 проектів, які реалізуються за кошти ЄС в рамках цієї програми в 10 областях України: Черкаській, Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Одеській, Рівненській та Хмельницькій. Як приклад, у Черкаській області реалізовується проект «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатофункціональних кооперативів», який впроваджує Управління агропромислового розвитку Черкаської обласної державної адміністрації упроваджує у рамках програми Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Вартість проекту – 617 137,30 євро. Внесок ЄС – 79,97% від загальної вартості проекту складає 491 925,30 євро. Співфінансування від Черкаської обласної ради – близько 20 % та складає 123 212,0 євро. На сьогодні завдяки даному проекту вже створено 51 кооператив: 7 – із сушіння фруктів, 3 – із вирощування плодово-ягідних культур, решта вирішила зайнятися кролівництвом. Завдяки проекту у 2016 році кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в області зросла на 90 %. Станом на 01.01.2017 р. було зареєстровано 54 СОК, а на кінець року – 105, з яких 51 СОК створено у рамках проекту. Членами кооперативів стали понад 200 осіб. На початковому етапі діяльності кооперативи мали у своєму складі від 4 до 6 членів [www 7].

На нашу думку, основними чинниками, які стримують розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, а тому мають негативний вплив на сільську економіку є: відсутність належної державної підтримки та регулювання; неврегульованість на законодавчому рівні особливої неприбуткової природи кооперативів; низький рівень знань або брак інформації у сільського населення про сутність та переваги кооперації; відсутність лідерства, брак кваліфікованих працівників. Вихід із ситуації вбачаємо у системному підході до розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в аграрному секторі, який включатиме наступні складові: політичну, інституціональну («правила гри»), організаційно-представницьку, фінансово-економічну, науково-освітню та інформаційно-консультативну.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що процес становлення та подальшого розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відбувається із певними труднощами, що пояснюється різними причинами, найважливішими серед яких є відсутність належної державної підтримки, законодавча неврегульованість питання неприбуткової діяльності та системи оподаткування, що призводять до зменшення чисельності реально «діючих» кооперативів.

Становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні є складною соціально-економічною проблемою. Вирішення цієї проблеми неможливе без чіткого розуміння суті та принципів кооперативних організацій, розбудови кооперації на селі як складової частини аграрної політики держави, створення відповідної законодавчої бази і здійснення необхідних організаційних заходів.

Роль сільськогосподарських кооперативів в розвитку сільських територій вбачаємо в наступному: підвищення економічної стійкості сільських територій та соціальної привабливості сільської місцевості; забезпечення продовольчої безпеки; формування соціального капіталу сільської території; наповнення бюджетів сільських громад; забезпечення зайнятості та добробуту селян; зменшення міграції, особливо за кордон та приток молоді в сільську місцевість; підвищення освітнього рівня жителів сільської місцевості; духовний розвиток селянства; впровадження науково-технічного прогресу та інновацій; розвиток соціальної інфраструктури; формування навичок самоврядування та самоуправління.

LITERATURA

Finashyna Halyna. 2011. Ekonomichna otsinka doskonalosti mekhanizmu silskohospodarskoi kooperatsii. Visnyk Kharkivskoho NAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya «Ekonomichni nauky». № 5. 33-38.

Krutko Mykhailo. 2014. Stan ta etapy rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka. Vyp. 149. 202-207.

Orlatyi Mykhailo, Oleksii Lupenko, Oleksii Mohylnyi. 2006. Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. № 1. 214-224.

Pavlov Oleksandr. 2006. Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia: monohrafiia. Odesa: Astroprint. 276 s. Prylipko Sergey.

2016. Efficiency of small farms functioning in Ukraine. *Economic Annals-XXI: Volume 158, Issue 3-4(2)*, pp. 17-21.

Rudik O., Bondarchuk V., Hrytsenko M. 2013. *Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia: navch. posib. K.: K.I.S., 190 s.* Sabluk Petro. 2005. Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy. *Ekonomika APK. №11.* 51-56.

Tarasovych Liudmyla. 2017. Kooperatsiia yak instrument ekonomichnoho zrostantia silskykh terytorii ta ekonomiky v umovakh detsentralizatsii. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. MNU im. Sukhomlynskoho. Vyp. 6.* 239- 244.

Velychko Andrii. 2013. Formuvannia obsluhovuiuchykh koopeeratyviv. *Diievyi shliakh staloho rozvytku silskykh terytorii. Visnyk DDAU. №2.* 201-204.

Zinovchuk Vitalii. 2014. Orhanizatsiino-pravovi zasady stanovlennia silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini. *Visnyk BUMiB. № 3 (27), T.2.*

[www 1] Shchodo pershocherhovykh napriamiv pidtrymky rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini. *Analitychna zapyska Natsionalnoho Instytutu stratehichnykh doslidzhen pry Prezydentovi Ukrainy.* – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/> (data zvernennia 25.05.2019 r.).

[www 2]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia 25.05.2019 r.).

[www 3] Ofitsiyni sait Ministerstva aharnoi polityky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/> (data zvernennia 25.05.2019 r.).

[www 4] Kovalova Olha Pravove pole rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii potrebuie zmin Rezhym dostupu: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/23256> (data zvernennia 27.05.2019 r.).

[www 5] Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku silskykh terytorii / Rozporiadzhennia KМУ vid 23 veresnia 2015 r. № 995-r. Rezhym dostupu: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248515797> (data zvernennia 30.05.2019 r.).

[www 6] Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku fermerskykh gospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018-2020 roky / Rozporiadzhennia KМУ vid 13 veresnia 2017 r. № 664-r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80#n8> (data zvernennia 21.05.2019 r.).

[www 7] Rezultaty realizatsii oblasnoi Prohramy pidtrymky rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv ta simeinykh fermerskykh gospodarstv. – Rezhym dostupu: <https://www.oblrada.gov.ua/index.php/rezultati-realizacii-oblasnoi-programi-pidtrimki-rozvitku-silskogospodarskikh-obslugovuyuchikh> (data zvernennia 11.05.2019 r.).